

hoogleraar te Leiden geworden, werd hij volop betrokken bij het werk van de hogere organen der kerk. Dat maakt de naorlogse hoofdstukken - over consolidatie, apostolaat en oecumene, en afsluitend een over onzekerheid en heroriëntering - zeer rijk aan informatie. Maar in die veelheid van onderwerpen had beslist gesnoeid moeten worden. De chronologische lijn en de onderlinge samenhang van de problemen worden zo niet zichtbaar. Was er geen onderverdeling mogelijk geweest, bijvoorbeeld volgens de ambtsperiodes van de zo invloedrijke vaste secretarissen van de synode? Dat het exclusief-hervormde standpunt en de thematische opzet tekort schieten, blijkt als in het hoofdstuk 'oecumene' nog kwesties binnen de gereformeerde kerken uit 1926 moeten worden opgehaald omdat deze kwesties leidden tot het ontstaan van een aparte kerkgroep die in 1946 met de hervormde samensmolt. Bepaalde aspecten van de kerkgeschiedenis zoals de plaats van de (veranderende) kerk in de (veranderende) samenleving, de prediking, het geloofsonderricht komen haast niet ter sprake en ook op de regionale verschillen wordt niet ingegaan. Blijkbaar wordt de stof beperkt door de vraag of de synode en haar organen over het desbetreffende thema een uitspraak hebben gedaan. Maar niet alles bereikt de synodale agenda. Gegeven de aandacht voor de theologische ontwikkelingen valt het op dat ook zij erg Nederlands worden behandeld en nergens de invloed van buitenlandse schrijvers zoals Bonhoeffer of Robinson wordt gepeild.

De afwerking van het fraai uitgevoerde boek moet wat haastig zijn gebeurd want er zijn nogal wat verschrijvingen blijven staan. Een echte kerkgeschiedenis zou ik het niet willen noemen want daarvoor blijven er te veel thema's onbesproken. Het is een geschiedenis van theologische ontwikkelingen binnen de hervormde kerk sedert circa 1816. In de verwijzing naar de bronnen is het betrouwbaar, in de behandeling van de theologische stof zo objectief mogelijk. Waar de boeken van Knappert sinds ongeveer 1890 verstek lieten gaan en het veelgebruikte werk van Reitsma en Lindeboom in de laatste druk wel tot 1948 kwam maar al te zeer zich tot de organisatorische kwesties beperkte, betekent dit boek van Rasker zowel in thematische concentratie als in actuele bronverwerking zeker een aanwinst.

O. J. de Jong

Fritjof Tichelman, *Henk Sneevliet 1883-1942. Een politieke biografie* (Amsterdam: Kritiese Bibliotheek Van Genneep, 1974, 136 blz., f 13,90).

Dit geschrift is ontstaan als bijproduct van de voorbereiding van een bronnenpublicatie over de ontwikkeling van de sociaal-democratie in Indonesië. Het dient zich uitdrukkelijk aan als voorlopige schets in afwachting van de verschijning van de 'zware' biografie van de hand van P. P. van 't Hart, die vooral op primair bronnenmateriaal is gebaseerd. Bovendien is het Indische (Indonesische) gedeelte beknopt gehouden in verband met het te verwachten eigen werk van de schrijver, zodat de nadruk hier op de andere perioden uit Sneevliets leven, de Chinese en de Nederlandse, is komen te vallen, met name op de tweede Nederlandse tussen de beide wereldoorlogen.

Er wordt dus betrekkelijk weinig aandacht besteed aan de eerste politieke levensfase van Sneevliet in Nederland, de jaren 1900-1913, toen hij een rol speelde in de bij het NVV aangesloten Vereniging voor Spoor- en Tramwegpersoneel en zich reeds als man van de linkervleugel deed kennen, vooral geïnspireerd door H. Roland Holst, met wie hij in 1912 de SDAP verliet. Op Java werd hij vervolgens de pionier van de Indische Sociaal-Democratische Vereniging van 1914, waaruit later de PKI zou voortkomen. Na zijn externering

in 1918 woonde Sneevliet het tweede congres der Komintern te Moskou in 1920 bij en werd hij min of meer specialist der nieuwe Internationale voor vraagstukken van Zuid- en Oost-Azië. Als zodanig werd hij in de jaren 1921-1923 met belangrijke missies in China belast.

Opmerkelijk is het hoe de revolutionaire linkervleugelmannen zowel ten aanzien van de Indonesische nationalistische beweging (de Sarekat Islam met name) als de Chinese Kuomintang onder Sun Yat-sen in deze jaren een blokpolitiek van vergaande samenwerking voorstond, waarbij hij zich trouwens door Lenins inzichten gedekt kon weten. Het betrof een taktiek van alliantie met de bourgeoisie in een situatie van nog embryonale ontwikkeling der Chinese Communistische Partij, waarbij zelfs door hem geanticipeerd werd op 'latere stalinistische en maoïstische concepties' (44). Zoals bekend, heeft deze taktiek, die in een later stadium ook door de Sowjet-regering werd gesteund, ten slotte nadat Sneevliet al uitgeschakeld was, tot de catastrofe der jaren 1926-1927 geleid, toen Chiang Kai-shek zijn anti-communistische ommezwaai volvoerde.

Sinds 1924 leefde Sneevliet weer in Nederland, waar hij het anarcho-syndicalistische NAS als zijn basis in de arbeidersbeweging zag, drijvend op een koers die internationaal vooral door Trotski werd uitgestippeld. Tegenover de Russische Kominternleiding was hij inmiddels kritisch komen te staan. De schrijver laat niet na in de tweede helft van zijn boekje de nadruk te leggen op het uitzichtloze karakter van Sneevliets revolutionair-socialistische politiek in Nederland, gebaseerd als deze was op een tot verschrompeling gedoemd, uit revolutionaire traditie nog van de vorige eeuw stammend NAS en een nog sektarischer in 1929 gestichte politieke bij wagen hiervan: de RSP, al wist deze in 1933 een Tweede Kamerzetel voor de tot gevangenisstraf veroordeelde Sneevliet in de wacht te slepen.

De vraag rijst hoe dit sektarisme te rijmen valt met Sneevliets voorliefde voor volksfrontachtige concepties uit zijn Indische en Chinese tijd en ook met de aanvang van zijn loopbaan in een der belangrijke moderne bonden van het NVV. De schrijver heeft zich niet in het particuliere leven van Sneevliet begeven. Toch zal een zuiver politieke biografie geen antwoord kunnen geven op essentiële vragen uit het leven van een figuur als deze, hetgeen toch gewenst is om te ontkomen aan het gevaar van verheerlijking van de revolutionair 'an sich', een neiging waaraan Tichelman zich overigens niet bezondigt. Op bladzijde 27 karakteriseert hij Sneevliet als een 'randfiguur' in de communistische beweging hier te lande en het lijkt alsof hij hiermee de spijker op de kop tikt. Deze kwalificatie is immers van toepassing op zijn positie zowel in de SDAP als vooral in de SDP-CPH tot 1927. Zijn rol in de Indonesische en Chinese aangelegenheden was van meer dan gewone betekenis, maar van zijn aandeel in de ontwikkeling der Nederlandse arbeidersbeweging kan men dit toch eigenlijk niet zeggen.

Een wezenlijk punt in dit verband is de situatie van de linkse sociaal-democratie in Nederland na de eerste wereldoorlog. In het eerste decennium van de eeuw had deze als Nieuwe Tijd- en Tribune-oppositie een grote rol gespeeld, maar na de vroegtijdige scheuring van 1909 was daaraan een einde gekomen. In de jaren twintig manifesteerde de linkervleugel in SDAP en vooral NVV zich opnieuw, waarbij de namen van Fimmen en Stenhuis in het oog springen. Sneevliet oriënteerde zich echter op het kwijnende NAS en verviel tot een sektarisme dat uiteindelijk ook door Trotski veroordeeld werd. De SDP-CPH onder Wijnkoop en Van Ravesteyn heeft met al het sektarisme haar eigen in de ontwikkelingen dezer jaren toch een andere opstelling gekozen (het is wat belachelijk te wijzen op haar kleine omvang van omstreeks 2000 leden (58), als men ziet dat de Chinese Communistische Partij toentertijd twee à driehonderd leden telde (49). Feit is dat haar eenheidsfrontpolitiek weinig vruchten droeg en kon dragen, gezien haar oude controverse met de partij van Troelstra (deze zelf moet in de jaren twintig mede tot links gerekend worden).

Het boekje van Tichelman bevat in kort bestek een vracht aan documentatie, te veel eigenlijk voor een beknopte schets. Het omvangrijke bronnen- en noten-apparaat beslaat de bladzijden 104 tot 132. Op het titelblad staat ten onrechte 1888 in plaats van 1883 als Sneevliets geboortjaar aangegeven. Zijn raadslidmaatschap te Amsterdam in 1939-1940 als opvolger van C. Kitsz is niet vermeld.

A. F. Mellink

C. Smit, ed., *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland. Derde periode 1899-1919, VIII, 1917-1919* (RGP Grote Serie XLV, CXLVI; 2 dln. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1974, 1229 blz.).

Met dit volumineuze dubbeldeel heeft de uitgever het chronologische eindpunt bereikt van de door hem te verzorgen periode en bovendien het eindpunt van deze grootscheepse onderneming van de RGP: het overzicht over Nederlands buitenlandse politiek sedert 1848. Een moment om in stilte het glas te heffen, want ook de registratie van geschiedenis heeft weer haar geschiedenis. Met Smits' altijd zo verzorgde arbeid kan de historicus van Nederlands weliswaar niet jongste, maar toch jongere verleden niet anders dan gelukkig zijn. Er ligt hier een schat aan gegevens over de internationale verwickelingen niet alleen en over de rol, die Den Haag daarin gespeeld of niet gespeeld heeft, maar ook over interne toestanden, personen, de pers - niettegenstaande het feit, dat Nederland in de eerste eeuwheft toeschouwer bleef, vastbesloten in zijn voorzichtigheid. Laten we hopen, dat het nu niet jarenlang hierbij blijft, want 1919 is, wanneer we even naar bronnenuitgaven van andere landen kijken, bepaald nog geen eindpunt om het glas nu ook weer al te hoog te heffen. Om enigszins bij de tijd te blijven, dient de onderneming zo spoedig mogelijk te worden voortgezet tot aan de tweede wereldoorlog en verder! Nog vormen Van der Wals bronnenpublicaties over de Indonesische kwestie een ver vooruitgeschoven verkenning-post in niemandsland. Althans wat officiële en systematische uitgaven van regeringsdocumenten betreft.

Het doorbladeren van dit dubbeldeel, dat in opzet en uitvoering weer consequent bij de vorige aansluit, verleidt voortdurend tot nadere onderzoekjes. In totaal 1040 stukken, Duitse, Britse, Amerikaanse en Belgische staan hier bijeen; voornamelijk de correspondentie tussen de desbetreffende gezantschappen in den Haag en hun ministeries, die de uitgever wederom uit buitenlandse archieven in Bonn, Londen, Washington en Brussel heeft vergaard. Vier aanvullende Nederlandse documenten, waaronder één lang vertoog van 9 december 1919 over de positie van de Duitse keizer, sluiten het geheel af.

De jaren 1917 en 1918 waren ook voor Nederland kritieke jaren, meer nog dan de voorafgaande. De totalisering van de strijd, de naderende beslissing van de oorlog in het Westen veroorzaakten herhaaldelijk golven, die het neutrale Nederlandse eilandje dreigden te overspoelen.

Dat begon reeds dadelijk met de aankondiging door de Duitse gezant Rosen op 31 januari 1917, dat het keizerrijk tot de onbeperkte duikbootoorlog had besloten. De maanden februari tot april (toen Amerika in de oorlog trad) vormden dan ook een tijd van grote spanning en nervositeit, waarbij een conflict met Duitsland niet denkbeeldig leek en waarbij Nederlandse schepen het slachtoffer van de Duitse onderzeeërs werden. Doch ook uit deze stukken blijkt weer, dat evenals in de voorafgaande jaren noch Nederland, noch Duitsland, noch de Entente ooit op zo'n conflict aanstuurden. Dat de Nederlandse regering,